Samlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 100 1979

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström, Lars Furuland

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

UTGIVEN MED UNDERSTÖD AV
HUMANISTISK-SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅDET

ISBN 91-22-00365-7 (häftad)
ISBN 91-22-00367-3 (bunden)
ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Almqvist & Wiksell, Uppsala 1980

Recensioner av doktorsavhandlingar

Författarintention, textanalys, läsarundersökning. Några litteraturvetenskapliga metodproblem.

Under 1977 kom det ut två nya doktorsavhandlingar, som har det gemensamt att de försöker beskriva och analysera alla tre leden i det litterära kommunikationsförloppet. Båda avhandlingarna har sålunda avsnitt om författarens intentioner och om verkens idémässiga och andra förutsättningar. De innehåller också omfattande analyser av de behandlade verken, och de presenterar empiriska undersökningar bland grupper av läsare som har studerat och bedömt dessa verk. Båda avhandlingarna ventilerades vid Lunds universitet under vårterminen: först Gudrun Fagerströms *Maria Gripe, hennes verk och hennes läsare*, sedan Lars-Göran Malmgrens *Göran Palms LM-böcker. Två industrireportage och deras mottagande.*

Helt identiska till sin uppläggning är de båda böckerna dock inte. Gudrun Fagerström har ett stort avsnitt om vad hon kallar för adaptationen i Maria Gripes böcker: ett försök att belysa hur framställningen anpassas efter barns och ungdomars förutsättningar. Det tycks höra med till forskningen om barn- och ungdomslitteratur att adaptationsfrågor skall behandlas, men jag kan inte riktigt se att de skulle vara viktigare där än beträffande annan litteratur. När Göran Palm skrev sina LM-böcker »adapterade» han givetvis också sitt stoff för några mer eller mindre tydligt föreställda kategorier av läsare. Lars-Göran Malmgren har emellertid inte renodlat den aspekten, och det behövs inte heller för de studier han har velat göra. Han har i stället breddat sin mottagarundersökning betydligt mer än Gudrun Fagerström, som har valt sina läsargrupper inom skolan (från årskurs 3 i grundskolan till sista årskursen i gymnasiet). Lars-Göran Malmgren har för sin läsarundersökning vänt sig dels till anställda på LM Ericsson, dels till representanter för näringsliv och arbetarrörelse och till arbetare och tjänstemän utanför LM. Han har dessutom undersökt det offentliga mottagandet av LM-böckerna bland författare och kritiker.

Det är förträffligt att »hela» kommunikationsförloppet har börjat locka doktoranderna vid deras ämnesval: där finns många intressanta och viktiga uppgifter, både när det gäller att bearbeta olika typer av problem och att belysa enskilda verk, hela författarskap eller litterära epoker. Samtidigt bör det nog sägas att uppgifter av det här slaget lätt kan bli för stora – och kanske också för svåra – för att hanteras inom ramen för våra »nya» doktorsavhandlingar. Författaren måste ju arbeta med minst tre olika problem- och stoffområden, och uppläggningen av avhandlingen behöver inte vara särskilt ambitiös för att stoffet skall bli oroande stort (Malmgrens läsarundersökning och Fagerströms adaptationsundersökning kan tjäna som exempel). Till detta kommer att teori- och metodproblemen inom vart och ett av områdena inte alls är så genomlysta att doktoranderna bara kan överta och arbeta vidare med färdiga modeller. Ännu mer gäller detta naturligtvis om sådana teori- och metodproblem som blir aktuella när man vill studera sambanden mellan olika led i kommunikationsförloppet: intentionsanalysens relevans vid verkanalys och läsarundersökning, verkanalysens relevans vid läsarundersökningen t. ex.

Här får institutionerna genom sina handledare och forskare rimligen ta på sig ett rätt stort ansvar gentemot doktoranderna: en teori- och metoddiskussion som klargör åtminstone de grundläggande problemen och reder ut förutsättningarna för de tillgängliga forskningsmodellerna borde stå till doktorandernas förfogande när de planerar sina undersökningar. För närvarande har vi inte mycket av det slaget att sätta i händerna på våra doktorander. Min avsikt här är att diskutera ett par sådana problem, som aktualiseras – och delvis sätts på sin spets – genom Lars-Göran Malmgrens och Gudrun Fagerströms avhandlingar.

Problemen framträder tydligast hos Gudrun Fagerström. Till en del beror det på att hon är så kortfattad och välgörande rättfram i sin beskrivning av vad hon gör och varför hon gör det. Ibland överskrider hon möjligen på det sättet gränsen till det oskuldsfulla. Malmgren är mera »inklädd» i sina motiveringar, han argumenterar utförligare och röjer indirekt en medvetenhet om var det finns brännbara problem. Det avlägsnar dock inte problemen utan gör det bara litet svårare att se dem.

I inledningen till sin avhandling säger Gudrun Fagerström att målsättningen vid undersökningen av verken är att »påvisa den enhetlighet som finns

på ett djupare plan» i Maria Gripes böcker (s. 8). Hon säger också att syftet med den delen av undersökningen är »att visa att det verkligen finns en gemensam tematik i Maria Gripes böcker» (s. 14). Om metoden för verkundersökningen säger hon kort och gott att hon använder »intern textanalys» (s. 14).

Detta är ju både kortfattat och rakt på sak, men det ger också ett rätt missvisande intryck av problemlöshet. Det är ingen enkel uppgift att klargöra vad som »finns» i ett diktverk, och vad som »verkligen» finns är inte lättare att reda ut. Motsvarande får sägas om vad som finns på ett »djupare» plan i böckerna. När Gudrun Fagerström betecknar sin metod »intern textanalys» och inte fogar någon som helst kommentar till detta, får man rimligen uppfatta det så att hon betraktar den metoden som stabiliserad och problemfri. Så förhåller det sig dock inte. Filosofer, estetiker och litteraturteoretiker har länge diskuterat den s. k. interna textanalysens metodfrågor, och där finns numera en stor internationell litteratur att konsultera. Särskilt lättillgänglig är den inte, och jag tror att man kan se den som ett av flera områden där våra doktorander skulle vara betjänta av en sammanfattande och överskådlig presentation av de huvudlinjer som ändå finns inom denna diskussion. Den gäller grundläggande frågor inom den del av litteraturvetenskapen som arbetar med att beskriva och tolka litterära verk.

Mycket för att inte säga det mesta i Gudrun Fagerströms textanalyser görs på en förhållandevis okomplicerad språklig nivå i verken. Oftast går hon inte utanför vad en forskare, kritiker eller annan rutinerad läsare observerar vid en uppmärksam läsning av texten: det hon noterar och systematiserar i analyserna är sådant som uttryckligen är nämnt och beskrivet i Maria Gripes text. Ett exempel på det är när hon i analysen av böckerna om Hugo och Josefin ställer frågan om Josefin »över huvud taget har lärt sig något av umgänget med Hugo» (s. 31). Svaret är ett ja i fem punkter: hon har lärt sig »något om förutsättningarna för att man ska respekteras av kamraterna», fått »hjälp att komma från omgivningens rollförväntningar», fått »stöd att avvisa metafysiska funderingar», fått »inblick i ett nyktrare förhållningssätt till verkligheten» och lärt sig »något om skönheten» (s. 31 ff). För var och en av dessa punkter finns det hänvisningar till sidor i böckerna där just detta är beskrivet. Några tolkningsproblem uppstår inte; man kan säga att Gudrun Fagerström så här långt nöjer sig med att beskriva vad Maria Gripe har beskrivit i böckerna.

Den delen av analyserna är alltså oproblematisk och ur metodsynpunkt inte alls oroande, utom kanske på det sättet att man på den nivån inte kan ställa särskilt fruktbara forskningsproblem eller få fram någonting egentligt nytt. Det är tveksamt om vi alls skall kalla det för analys. Det är mer fråga om ett slags materialbeskrivning, en presentation av ett stoff. Som sådan försvarar den emellertid väl sin plats i en avhandling: läsarna behöver den för att bli orienterade om avhandlingens material, författaren behöver den för att avgränsa problemområden, ge förutsättningarna för valet av undersökningsmetod, klargöra sambandet mellan olika delar av undersökningen, osv.

I Gudrun Fagerströms analysavsnitt finns emellertid också mera problematiska inslag, där det samtidigt blir mera adekvat att tala om analys, tolkning, interpretation. Ett exempel på det är att hon, liksom de flesta andra som tolkar texter, finner symboliska innebörder: »Glastunneln kan tolkas som en symbol för huvudpersonens konflikt» (s. 62), »'Skräpet' kan förmodas stå för berättarjagets falska identitets- och trygghetskänsla» (s. 64). Här uttrycker sig Gudrun Fagerström med vederbörlig försiktighet (»kan tolkas som», »kan förmodas stå för»), men det gör det samtidigt oklart vad hon gör anspråk på med dessa tolkningsförslag. Det gäller däremot inte om några andra tolkningar, där hon försöker få fram vad som är »centralt» i de olika böckerna: »det som jag anser vara det centrala i bokens budskap: att var och en måste gå in i sin egen konflikt och själv lösa den» (s. 66), »kan läsas på olika sätt; som jag ser den är det dock härskarinnans problematik som är det centrala» (s. 88). Här gör hon således bara anspråk på att tala för sig själv genom att ange vad hon betraktar som centralt inom ramen för sin egen tolkning av verken. Genom inskränkande formuleringar av det här slaget blir tolkningarna på ett plan oproblematiska: hon säger ju bara att verket »kan» tolkas så eller att hon själv har tolkat det så. På ett annat plan blir de emellertid problematiska: vad har man egentligen uträttat med en analys som bara konstaterar hur verket »kan» tolkas eller hur en enskild person har tolkat det? Som vi strax skall se gör Gudrun Fagerströms vidare hantering av analyserna inom läsarundersökningen att de blir i hög grad problematiska på det planet.

I analysavsnittet för hon emellertid sina tolkningar ett steg vidare, genom att hon sammanfattar dem i mycket kortfattade, nästan formelartade uttryck för böckernas tema. Om serien om Hugo och Josefin heter det sålunda: »Temat i *Josefin* kan uttryckas som att verklighetsuppfattningen är avgörande för identitetskänslan, temat i *Hugo och Josefin* och *Hugo* som att identitetsuppfattningen avgör förmågan till ett fullödigt liv» (s. 36). *I klockornas tid* karakteriseras så här: »Bokens tema skulle kunna formuleras på följande sätt: Bara den människa som tillåts att fritt utveckla sin identitet kan bejaka livet i dess fullhet, dvs. både det jordiska och det översinnliga» (s. 53). *Glastunnelns*

tema »skulle kunna uttryckas på följande sätt: En inre frigörelseprocess är förutsättningen för att en stark identitetskänsla ska kunna uppstå» (s. 66). Även för böckerna om Elvis »går det att formulera ett gemensamt tema»: »Identitetsuppfattningen avgör förmågan till ett fullödigt liv» (s. 87). Här återkommer som synes samma försiktiga men samtidigt oförpliktande språkform: »går att formulera», »skulle kunna uttryckas». Uttalanden på andra håll i avhandlingen visar emellertid, att det är Gudrun Fagerströms personliga tolkningar som formuleras på detta sätt.

Innan Gudrun Fagerström kommer fram till sin läsarundersökning, har hon ett avsnitt som hon kallar för »Intentioner och idéer». Där belyser hon Maria Gripes intentioner samt den idémässiga och personliga bakgrunden till de böcker som ingår i undersökningen. Trots att ett studium av diktarens intentioner rimligen måste vara av primärt intresse för en undersökning av »hela» kommunikationsförloppet från författare till läsare, lägger emellertid detta avsnitt inte mycket till diskussionen om verkens innebörd. I stort sett kommenterar Gudrun Fagerström det lilla material som finns i några artiklar och uttalanden, men hon gör ingen närmare analys av det och har inte heller försökt få fram ytterligare material. Ändå finns det i avsnittet en underavdelning om »Intentionerna i verket». Även det stannar dock vid några allmänna iakttagelser, och de mycket intrikata metodproblem som uppstår om man menar allvar med en analys av de »implicita» men ej uttalade intentionerna, går Gudrun Fagerström helt förbi.

Här är sålunda studiet av intentionerna helt fristående i förhållande till verkanalyserna: det har inte styrt dem, och så vitt man kan se har det inte påverkat dem beträffande detaljer heller. Ett visst stöd tycker sig dock Gudrun Fagerström ha fått för sina analyser. I sammanfattningen av intentionsavsnittet säger hon nämligen: »De intentioner som [Maria Gripe] i artiklar och intervjuer har sagt sig ha går också att utläsa ur böckerna» (s. 123).

Studiet av intentionerna är fristående även i förhållande till läsarundersökningen. I inledningen till den delen av avhandlingen förklarar Gudrun Fagerström, att hon i studiet av kommunikationsförloppet inte utgår från författaren utan från verken (s. 176). Hon är medveten om att »verken» i det sammanhanget är detsamma som hennes egna tolkningar av dessa verk. Det framgår av ett annat uttalande, där hon säger att hon »måste» utgå från »en till viss grad normerande uppfattning om böckernas innehåll. Även om jag är väl medveten om det kontroversiella i ett sådant tillvägagångssätt, väljer jag som norm min egen på textstudium grundade och här förut redovisade tolkning» (s. 179). Man behöver inte gå särskilt långt in i läsarundersökningen för att se att detta förfarande verkligen blir kontroversiellt.

Vid bearbetningen av läsarnas tolkningar delade Gudrun Fagerström in dem i två kategorier: de som hade förstått boken, och de som inte hade förstått den (själv kallar hon detta för »grad av läsförståelse»). För att någon skulle anses ha förstått en bok skulle följande krav vara uppfyllda: »att de nämnde åtminstone ett av de motiv som jag funnit bärande för boken och att de kunde ge bokens symbolik ett innehåll som samverkade med deras övriga texttolkning till en helhetsupplevelse» (s. 179). För att innebörden av det senare kravet skall bli fullt klar borde det ha stått »som enligt min bedömning samverkade med»; det var ju Gudrun Fagerström som avgjorde om det förelåg »samverkan» eller inte.

Till detta kommer att läsarnas tolkningar samlades in på ett något okonventionellt sätt. Eleverna skrev inte själva ner dem, utan Gudrun Fagerström intervjuade dem var och en och skrev ner så mycket hon hann av deras synpunkter. Hon använde inte bandspelare, eftersom det skulle verka hämmande. Tolkningarna som vi nu läser dem i avhandlingen är emellertid inte elevernas egna formuleringar. De är en mer eller mindre redigerad version av Gudrun Fagerströms anteckningar från samtalen med eleverna, där hon »i görligaste mån» har försökt fånga de intervjuades eget ordval. När man vet att hon kom till dessa samtal med sin egen »på textstudium grundade tolkning» som norm, finns här en uppenbar felkälla: det är stor risk för att hon lyssnade efter och antecknade sådant som stämde med respektive klart stred emot hennes egen tolkning, medan hon bortsåg från annat som kan ha varit mycket väsentligt för elevens helhetsuppfattning.

I Gudrun Fagerströms hantering blir alltså normen och normuppfyllelsen en obeveklig mall för läsarundersökningen. Avhandlingen ger ingen pålitlig information om vad det är för budskap som via Maria Gripes böcker har nått fram till läsarna; den säger bara vilka som har »förstått» i en alldeles speciell och mycket begränsad mening. Mallen skär dessutom ännu hårdare i ytterligare ett avseende. Gudrun Fagerström citerar nämligen bara de elever som har »förstått» böckerna. De som inte har »förstått» förekommer bara som siffror i några tabeller, men deras tolkningar presenteras inte. För oss som läser avhandlingen finns det därför ingen möjlighet att se efter om de kanske har förstått någonting annat än det som Gudrun Fagerström förväntade sig, eller om olika inslag i deras tolkningar samverkade på ett annat sätt än det hon bedömde som adekvat.

Indirekt kan man dock se vådorna av att sortera tolkningar efter normerande mallar av det här sla-

get. Även här uttrycker sig Gudrun Fagerström enkelt och rakt på sak om tillvägagångssättet: »En förutsättning för att läsarna ska kunna tolka symbolspråket i boken är att de uppfattar Josefins bristfälliga verklighetsförankring. Därför har jag bara kunnat föra dem som i något sammanhang nämnt detta motiv till den grupp som förstått» (s. 197); »Det centrala motivet i *Glasblåsarns barn* är, som jag ser det, de andliga värdenas prioritet framför materialism, och jag har därför bara ansett mig kunna föra dem som upptäckt det till den grupp som förstått» (s. 203).

Med sådana mallar, som faktiskt innebär att eleverna måste ha använt vissa ord eller uttryck för att komma med bland dem som har »förstått», får Gudrun Fagerström fram förbluffande siffror. Hon finner bl.a. att det var bara ungefär var tionde läsare under 13 år som hade uppfattat budskapet i *Hugo. Josefin* hade bara 25 % av de yngre läsarna »förstått», *Hugo och Josefin* hade 38 % »förstått», och *Glasblåsarns barn* hade 25 % »förstått». Siffrorna är så uppseendeväckande att de ensamma borde motivera en omprövning av modellen för bedömning och klassificering av läsarnas tolkningar.

Några sidor tidigare i avhandlingen har Gudrun Fagerström också redovisat samma elevers uppskattning av böckerna. Av den redovisningen framgår (s. 185) att av de yngre läsarna var det följande procentandelar som tyckte »mycket» om de fyra nämnda böckerna: *Hugo* – 65 %, *Josefin* – 66 %, *Hugo och Josefin* – 53 %, *Glasblåsarns barn* – 73 %. Vad är det alla dessa elever har tyckt »mycket» om, när de inte har »förstått» böckerna? Den frågan är nästan ofrånkomlig, men i avhandlingen ställs den inte. Ett rimligt svar är att de har förstått någonting annat än det Gudrun Fagerströms normer förutsatte. Det kan också vara så att de har förstått ungefär det dessa normer förutsatte, men att de i intervjun inte använde de förväntade orden och uttrycken för att beskriva sina tolkningar. Det de har förstått har under alla förhållanden uppfattats som värdefullt av dem själva. Det har vidare förmedlats genom böckerna och ingår därför i den kommunikationskedja som avhandlingen skulle studera. Det skulle förvåna mig mycket om det inte också ingår i det som Maria Gripe ville förmedla med sina böcker.

Var det nu nödvändigt för Gudrun Fagerström att välja en undersökningsmodell, som leder till så orimliga konsekvenser vid bedömningen och redovisningen av läsarnas tolkningar? Är det sant som hon säger att hon »måste» utgå från »en till viss grad normerande uppfattning om böckernas innehåll»? Nej, så förhåller det sig inte. Det finns flera vägar att gå utan att man behöver föra in vare sig forskarens egen tolkning eller någon annan norm.

Ett sätt hade varit att reducera verkanalyserna till sakliga och ur tolkningssynpunkt okontroversiella stoffbeskrivningar och i stället arbeta mera energiskt med intentionsaspekten. Det arbetet kunde bl.a. omfatta a) en striktare analys av de uttalanden av Maria Gripe som finns tillgängliga, b) en systematisk analys av det Gudrun Fagerström kallar »intentioner i verken», c) samarbete med Maria Gripe för att dels komplettera de uttalanden som finns, dels bekräfta eller korrigera analysen av »intentioner i verken», d) ett planmässigt utnyttjande av resultaten av detta arbete för att avgränsa problem och formulera frågor för läsarundersökningen. Med en sådan undersökningsmodell inriktas bearbetning och redovisning på att klarlägga dels hur mycket av intentionerna – uttalade eller implicita i verken – som når fram till den valda läsargruppen, dels vad läsargruppen eventuellt finner i verken vid sidan av de belagda intentionerna.

Ett annat sätt hade varit att lämna diktarens intentioner utanför och i stället utgå från exempelvis en grupp lärares erfarenheter, en målsättning i skolans läroplan eller ett läromedels presentation av Maria Gripes böcker för att göra en pedagogiskt förankrad undersökningsmodell. Det blir i så fall en något annan kommunikationskedja som belyses, men den är inte mindre relevant än den där diktaren primärt ingår. Ett tredje sätt är att först använda en liten grupp läsare för att ur deras tolkningar och värderingar ta fram forskningsbara hypoteser, som sedan ligger till grund för större undersökningar. Om denna mindre grupp väljs så att den är representativ för den större grupp som man intresserar sig för, kan det vara ett utmärkt sätt att avgränsa problem och formulera relevanta frågor för den större undersökningen.

Även Lars-Göran Malmgren säger i inledningen till sin avhandling att han skall studera »kommunikationsprocessen i dess helhet». Det innebär, förklarar han, att texten »måste öppnas både mot författarens avsikter och mot det faktiska mottagandet» (s. 12). Han har visserligen tillägget att det är »på ett övergripande plan» som texten måste öppnas, men det förblir oklart vad detta »övergripande» plan skulle kunna innebära. Ett studium av det slag som Lars-Göran Malmgren skisserar och som han sedan också genomför på ett mångsidigt sätt, måste rimligen »öppna» texten mot författare respektive läsare på en rad olika och ofta mycket konkreta plan, som är relevanta för de frågor som studiet inriktas på. Det gör han också längre fram i avhandlingen.

I anslutning till den tyske forskaren Hans Günther skiljer Malmgren i inledningen mellan ett verks *intentionella funktion* och dess *faktiska*

funktion. Den faktiska funktionen klarlägges genom en analys av det faktiska mottagandet, dvs. genom en läsarundersökning (som i Malmgrens fall omfattar även kritiker och debattörer). Den intentionella funktionen är, för att använda Malmgrens egen formulering, »bunden till en textanalys»: »I textanalysen blottlägges författarens avsikter samt textens tematik och dess retoriska förmedlingsstruktur» (s. 12). Den beskrivningen förefaller mig inte vara helt korrekt, vare sig generellt eller beträffande Malmgrens eget arbete. Förutom textanalysen utnyttjar han nämligen ett stort material med faktiska uttalanden av Göran Palm, däribland två omfattande intervjuer och författarens dagböcker från LM-tiden. Det är inte minst med hjälp av detta material som Malmgren kan blottlägga och dokumentera författarens avsikter. Enligt min mening är det en av avhandlingens förtjänster att den så energiskt tar fram och utnyttjar detta material.

Ett syfte med att skilja mellan den intentionella och den faktiska funktionen är att det skall göra det möjligt för Malmgren att få »spänningen» mellan dessa båda funktioner att framträda (s. 12). Detta skall ske genom »kombinationen av en textanalys för att få fram LM-textens pedagogiska anspråk och en empirisk mottagarundersökning» (s. 15). Även här skjuter Malmgren sålunda fram *textanalysen* som medlet för att belysa författarens avsikter och få fram böckernas »pedogogiska anspråk». Han nämner inte arbetet med sådana källor som författarens tryckta uttalanden och intervjuerna med honom, och han diskuterar inte heller ur metodsynpunkt relationerna mellan detta arbete och arbetet med textanalysen. Ett klargörande på den punkten hade varit på sin plats, eftersom sambandet mellan dokumenterade författarintentioner och forskarens textanalys ingalunda är problemfritt.

Malmgren förklarar också att »textanalysen för en läsare av avhandlingen kan fungera som ett 'jämförelseobjekt' enligt vilket olika drag i mottagandet kan utvärderas» (s. 13). Och han hävdar vidare att textanalysen som han har presenterat i avhandlingen inte är normativ (s. 15). Här är det nödvändigt att skilja mellan vad en textanalys *är* och hur den *utnyttjas* (av avhandlingsförfattaren respektive av andra). Det är givet att de som läser Malmgrens avhandling kan utnyttja hans textanalys för att »utvärdera» olika drag i det han presenterar från sin mottagarundersökning, men det är i varje fall inte ett metodproblem i avhandlingen. Å andra sidan har jag tidigare visat hur Gudrun Fagerström fullt medvetet utnyttjar sina textanalyser på ett extremt normativt sätt. Då har vi att göra med ett grundläggande metodproblem. Det problemet finns med om vi ställer frågan hur Lars-Göran Malmgren utnyttjar sina textanalyser inom avhandlingens ram. Ett kort svar på den frågan är att han utnyttjar dem för att avgränsa problem och formulera intervjufrågor för sin mottagarundersökning men att han utnyttjar dem mycket litet och inte alls normativt som Gudrun Fagerström för att »utvärdera» sina mottagares läsningar.

I en avhandling kan sålunda en textanalys utnyttjas både normativt och icke normativt. Därmed är emellertid ingenting sagt om frågan huruvida en textanalys *är* normativ i sina uttalanden om textens innebörd. På den punkten finns det en rad forskare som hävdar att textanalytiska uttalanden, eller väsentliga delar av dem, är normativa (»texten har den och den innebörden, om den läses så som den 'bör' läsas» etc.). Andra hävdar att de inte är normativa. Om jag har avläst den diskussionen rätt börjar man nu kunna se konturerna av en enighet, som något förenklat innebär att det i textanalyser finns inslag som är icke-normativa och kan verifieras på samma sätt som andra vetenskapliga uttalanden men att övriga delar av textanalyserna, och däribland mycket av det som anses litterärt »intressant», har en annan karaktär (förslag, rekommendationer, undervisning etc.). Ett representativt namn i den diskussionen är Morris Weitz, som ju inte formulerar en teori i vanlig mening utan presenterar sina slutsatser om textanalyserna som resultat av en mycket omfattande och systematisk genomgång av Hamlet-forskningen.

Ytterligare en metodfråga beträffande Malmgrens avhandling blir alltså vilken karaktär hans textanalytiska uttalanden har: begränsar han sig i sina analyser till sådana uttalanden som kan dokumenteras, eller har han med även sådant som får uppfattas som förslag, rekommendationer, beskrivningar av hans personliga läsning etc.? Den frågan blir särskilt relevant, eftersom Malmgren själv förklarar (s. 13) att han »sätter sig över» den skillnad mellan litteraturkritik och litteraturvetenskap som jag i flera skrifter har försökt peka på. Han gör det under hänvisning till en av mina framställningar, den som finns i *Författaren–Dikten–Läsaren*. Där säger sig Malmgren ha funnit att jag menar att »litteraturvetenskapens uppgift är att undersöka hur ett verk faktiskt har blivit mottaget» och att »kartlägga läsupplevelsen är för Hansson vetenskapens uppgift». Han har också funnit att jag »avfärdar textanalysen som 'kritik'». Och ytterligare: »Denna polemik handlar alltså om vad som är det egentliga och legitima forskningsfältet» (s. 13 f.).

Ingenting av detta är riktigt (trots att det står att läsa i en doktorsavhandling). Det jag har skrivit är givetvis att *en* av litteraturvetenskapens uppgifter är att undersöka hur litteratur blir läst, förstådd och värderad. Jag »avfärdar» inte heller textanalysen. Med hjälp av riklig exemplifiering har jag visserligen försökt visa (precis som Weitz och an-

dra också har gjort), att väsentliga delar av en textanalytisk framställning *skiljer sig* från vetenskaplig framställning. Det är inget avfärdande; tvärtom har jag i olika sammanhang hävdat att sådan litteraturkritisk analys ofta kan vara minst lika viktig och värdefull som en litteraturvetenskaplig undersökning. Därför är det inte heller riktigt att jag skulle ha försökt dra gränser för »det egentliga och legitima forskningsfältet». Jag har (precis som Weitz och andra) bara pekat på faktiska skillnader i argumentering och bevisföring. Det finns slutligen ingen »polemik» i min framställning: under arbetet med att klarlägga både de teoretiska och de praktiska grundvalarna för mitt eget forskningsområde har jag kommit att se närmare på textanalysen ur metodsynpunkt, och jag har inte haft någon annan ambition än att sakligt försöka klargöra vad jag har sett. Den här uppsatsen är ytterligare ett försök, och Malmgrens textanalyser ger rikligt med exempel att ta ställning till.

Redan inledningen till det textanalytiska avsnittet ger tydliga anvisningar om hur viktig en rent pedagogisk-kritisk målsättning är för Malmgrens arbete: »LM-böckerna står naturligtvis i centrum för avhandlingens textanalytiska del. Men *för att bättre kunna belysa dem* har jag vidgat analysen åt olika håll» (s. 21; här liksom i fortsättningen är kursiveringarna mina). Malmgren anger fyra riktningar för den vidgade analysen (författarens uttalade avsikter, annan dokumentärlitteratur, Palms tidigare produktion, den samhällshistoriska ramen kring LM-böckerna) och fortsätter sedan: »Avsikten med dessa olika infallsvinklar är *att göra LM-böckernas text gripbar i en större kontext*» (s. 21).

Detta att »bättre belysa» texternas innebörd och att göra dem »gripbara» är vad jag kan förstå en tydligt pedagogisk målsättning: de som läser texterna skall genom textanalysen få hjälp med att sätta in dem i ett större sammanhang och därigenom förstå dem »bättre» (det är inte utan vidare klart vad »bättre» betyder här). Det är en målsättning som ligger till grund för stora delar av den kvalificerade litteraturkritiken, och det är en målsättning som jag är den siste att vilja nedvärdera. Däremot är det inte en målsättning som kan ligga till grund för vetenskapligt arbete, så som vi hittills har betraktat detta (lösa uppställda problem, klarlägga faktiska förhållanden, producera ny och kontrollerad kunskap, etc.).

Fortsättningen av Malmgrens inledning till det textanalytiska avsnittet framhäver ytterligare samma pedagogiskt-kritiska målsättning. Han talar där om en genomgång av Palms 60-talsverk för att visa en förändring i hans författarskap: »I denna genomgång har jag *tagit fasta på några huvuddrag* i Palms författarskap för att *ge en bild av förändringen*. Men genomgången av det tidiga författarskapet är inte heltäckande utan *en renodling av några drag som kan ses som viktiga förutsättningar* för LM-böckerna. Analysen avser inte att tömma texterna på möjliga innebörder, utan jag kommer att *exemplifiera huvuddragen* genom några punktnedslag i texterna» (s. 21). Att »ta fasta på» och »ge en bild av», att »renodla» och »exemplifiera» huvuddrag är enligt min mening utpräglat pedagogiska syften, och när sådana uppgifter ligger i väl författarna kritikers händer är de ytterst värdefulla delar av det litterära livet. Men hur gör man vetenskap av sådana uppgifter, och vad är det för kriterier man använder för att avgöra om uppgifterna har lösts eller inte, eller hur väl de har lösts? På ett eller annat sätt får svaret rimligen ges av någon eller några som har läst dels de analyserade texterna, dels den textanalytiska framställningen och sedan jämför sin egen läsning med textanalytikerns. I den jämförelsen avgörs tydligen hur »bra» texterna har blivit belysta, hur »övertygande» analysen är, hur »klargörande» exemplifieringen av huvuddragen är, etc.

Malmgrens textanalytiska avsnitt omfattar 120 sidor i avhandlingen, och större delen av det utgörs av uttalanden som knappast kan uppfattas som något annat än pedagogiskt-kritiska uttalanden. En typ av sådana uttalanden har vi redan sett i Gudrun Fagerströms avhandling: »Man *kan betona* två ord i titlarna...», »*Det går att* i Palms författarskap *urskilja* två olika hållningar...», »Dikten *kan betraktas som* ett uttryck för...», dikterna »*kan ses som experiment med* olika perspektiv...», »själva dikten *kan ses som ett ihärdigt försök*...» (samtliga citat finns på s. 22–27, men liknande finns genom hela avsnittet). På ett sätt är sådana uttalanden innehållslösa och oförpliktande: de hävdar inte ens att avhandlingsförfattaren har läst texterna så som det antyds. Ändå får man förmoda att det är den avsedda innebörden, tillsammans med en rätt oklar uppmaning till läsaren att godtaga den, eller kanske att pröva den i sin egen läsning.

I sak nästan lika oförpliktande är en annan mycket vanlig typ av uttalanden: »Genom den avslutande liknelsen *får dikten ett symbolvärde.* Bilden av tändstickorna som flyter förbi *blir en bild av* människans situation. Människan *framstår som* hjälplös och utlämnad» (s. 23), »Furiren *representerar* vidare osäkerheten och flyktigheten... Furiren *står för* relativismen i själen...» (s. 28). Sådana uttalanden tillägger texten en viss innebörd, men det framgår inte vem eller vilka som har gett texten just den innebörden. Malmgren gör här inga försök att dokumentera att den aktuella innebörden ingick i Göran Palms intentioner (vilket han däremot gör i en del andra avsnitt). Inte heller preciserar han uttalandena till att gälla sin egen tolkning: de står där som öppna och odokumenterade påståenden. Avhandlingens läsare kan uppfatta dem på olika sätt, t. ex. som rapporter om

Malmgrens läsning, som förslag till läsning eller som uppmaningar att läsa på samma sätt. Därigenom skiljer de sig från vanlig vetenskaplig framställning, där uttalandena dels är preciserade till sin referens, dels är dokumenterade så långt det är möjligt.

Skillnaden framgår tydligt vid en jämförelse med följande citat, där Malmgren uttryckligen beskriver Göran Palms intentioner och dokumenterar dem med hänvisningar till uttalanden som Palm har tryckt i en annan bok: »Palms avsikt med dikten var 'att beskriva själen genom att beskriva samhället' (s. 150). Själva beteckningen 'furir' är enligt Palm hämtad från ett ställe i Tingstens memoarer: 'Jag jagas som jag brukar säga av 'furirer'.' (*Världen ser dig*, s. 37) 'Furir' gav Palm associationer till 'furie' (s. 145). Själens furir, de olika rösterna och ögonen, som sliter i personligheten fungerar också ute i samhället. Men furirens indoktrineringsverksamhet följde enligt Palm ingen politisk huvudlinje, 'bara en mångfald olika linjer' (s. 151). Så står furiren inte bara för relativismen i själen utan även för relativismen i samhället, för ett åsiktspluralistiskt samhälle (s. 29).»

Det finns flera andra typer av påståenden om texters innebörd, där avhandlingens läsare lämnas i oklarhet om vad uttalandet hänför sig till. En vanlig typ använder termer som »uttrycker» och »finns». »Dikterna *uttrycker försök att se* verkligheten och lösa problemet»; »Denna inledning på dikten *uttrycker* med sin paradoxala mystik *denna omöjlighet*»; »Dikten *uttrycker en konflikt och kamp* mellan två delar i personligheten» (s. 25–27). Ordet »finns» förefaller vara bara en variation i ordvalet: »*Det finns* ett introspektivt drag i de tidiga dikterna... Men *det finns* också en spänning...» (s. 32).

Termer som »uttrycker» och »finns» är notoriskt svårhanterliga i analyser av litteratur liksom av andra objekt i den estetiska sektorn. Malmgrens framställning är inget undantag. Hans allmänna hänvisningar till att textanalysen gäller verkens »intentionella» funktion (bl. a. s. 104, 145) bidrar så vitt jag kan se inte till att precisera termernas innebörd. Det gör givetvis inte heller den komplettering med ett typiskt »övertalande» språkbruk, som de ibland åtföljs av: »Den hopplöshet i jagets situation som dessa tidiga dikter uttrycker *måste fattas som* ett existentiellt naturgivet problem» (s. 25). Strävan efter att variera terminologi och uttryckssätt är för övrigt påtaglig hos Malmgren liksom hos de flesta andra textanalytiker. Även om detta ökar läsvärdet går det gärna ut över exaktheten, samtidigt som det i Malmgrens fall lätt för in suggererande och »övertalande» nyanser i framställningen: »I kombinationen av fakta uppstår en effekt. Kapitlet *vill skapa insikt om* att...» (s. 43), »Genom jämförelsen *öppnas en oväntad dörr för läsaren*. Perspektivretoriken *vill förmå läsaren* att se på ett nytt sätt» (s. 45), »det huvudintryck som *kapitlet skickar vidare i LM-texten*...» (s. 88).

Här finns alltså *en läsare* utpekad i Malmgrens argumentering, och den läsaren förekommer genomgående i hela det textanalytiska avsnittet. Ibland nämns denne läsare uttryckligen, oftare förekommer hon eller han som en förutsättning för resonemang om exempelvis olika funktioner eller effekter i samband med texterna. Ett sätt att samtidigt utpeka och »övertala» läsaren är att tala om »vi» och »våra»: Böckerna »handlar om *vårt* sätt att se verkligheten. Palm kritiserar *våra* föreställningar om och invanda sätt att betrakta verkligheten» (s. 36). Ett sätt att undvika att alls nämna den läsare, som ändå är en nödvändig förutsättning för resonemanget, är att tala om strukturering, accentueringar, funktioner, effekter etc.: »Spänningen aktivitet/solidaritet – passivitet/splittring strukturerar hela beskrivningen» (s. 78), »Att porträttet av Roland står sist i raden av personbeskrivningar *accentuerar* dialektiken i problemställningen» (s. 82), »Detta perspektivbyte *fungerar som* ett insiktsmoment i hela framställningen» (s. 110), »Effekten *uppstår ur* kombinationen av dokument. ...En avslöjande verkan *uppstår*...» (s. 44).

Resonemang av det slaget är som bekant mycket vanliga i de flesta textanalytiska framställningar. Hos Malmgren liksom hos Gudrun Fagerström skulle man ha väntat sig att de förekom sparsamt eller inte alls, eftersom båda avhandlingarna presenterar undersökningar som belyser vad som faktiskt sker när olika grupper av människor läser och bedömer de texter som resonemangen gäller. Att då bygga väsentliga delar av en så kallad textanalys på personliga förmodanden om effekter och funktioner i läsprocessen, förefaller mig vara ett egenartat förehavande för en forskare. Det förfarandet blir inte annorlunda för att man som Malmgren i anslutning till tyska receptionsteorier tänker sig att resonemangen gäller en idealtypisk läsare, en läsarroll som är integrerad i den analyserade texten. En sådan integrerad läsarroll kan säkert identifieras i många litterära verk, och det är då också en av litteraturforskningens uppgifter att belysa dessa roller. Morten Nøjgaard har i sin bok *Litteraturens univers. Indføring i tekstanalyse* (Odense 1975) diskuterat några av förutsättningarna för en sådan forskning. Den intresserade kan där lätt övertyga sig dels om att det krävs ett systematiskt och mödosamt arbete med detaljer i texterna, dels om att anspråken på att kunna syssla med »intressanta» frågeställningar måste flyttas långt ner på skalan. Det blir fråga om ett helt annat arbete än det som Malmgren har presenterat i sina textanalyser.

Malmgren uttalar sig visserligen frikostigt om »läsaren» och om textens relation till denne läsare, men grunden för dessa uttalanden är genomgående bara hans egna förmodanden om den så kallade intentionella funktionen. I ett avsnitt har han exempelvis kunnat dokumentera »en ideologikritisk hållning till verkligheten» och ett »samhällshistoriskt» tema. Detta leder snabbt fram till följande »intressanta» men helt ostyrkta slutsats: »Textens relation till läsaren är inte mångtydig och relativ utan entydig och övertygande» (s. 39). En del av dessa uttalanden gäller synnerligen komplicerade reaktionsmönster hos den tänkte läsaren. Beträffande *En orättvis betraktelse*, där Palm har vänt »upp och ner på den historiska verkligheten i tredje världen genom att låta européer inta de svartas plats i kolonialhistorien», anser sig Malmgren kunna konstatera följande: »Genom denna fiktiva upp- och nedvändning kan läsaren genom att identifiera sig med vanderna bli varse sitt eget fördomsfulla perspektiv ... Genom att *fingera ett perspektivbyte* (M:s kursiv.) får Palms ideologikritik en pedagogisk slagkraft. Fiktionen i perspektivbytet är inte fantasistimulerande för att invagga läsaren i verklighetsillusion. Fiktion och fantasi i Palms dokumentära sakprosa är i stället ett pedagogiskt och satiriskt medel för att distansera läsaren i förhållande till dennes egen syn på verkligheten» (s. 47).

Sådana resonemang skulle kunna försvara sin plats såsom led i utformandet av hypoteser, som sedan prövas i undersökningar om hur de analyserade texterna faktiskt uppfattas och fungerar gentemot grupper av läsare. Så gör emellertid inte Malmgren. Han säger visserligen att både textanalys och mottagarundersökning behövs: »En diskussion om litteraturens funktion måste grunda sig på en analys inte bara av texter utan även av mottaganden. Först sedan frågan vad som verkligen händer med ett verk ställts och besvarats kan en säkrare diskussion föras» (s. 145). I avhandlingen är emellertid kopplingen mellan textanalys och mottagarundersökning mycket lös, och i ett kort slutavsnitt återkommer han bara ytterst summariskt till de många frågor (formulerade som påståenden), som han har rest i sina uttalanden om verkens intentionella funktioner. På så sätt blir hans avhandling mindre kontroversiell än Gudrun Fagerströms, eftersom han inte utnyttjar sina subjektiva analyser som norm i redovisningen av mottagarundersökningen. I ett annat avseende blir emellertid hans avhandling mer kontroversiell: medan Gudrun Fagerström öppet deklarerar sin subjektiva läsning, skriver Malmgren med anspråk på att »blottlägga» böckernas tematiska enhet och texternas »förmedlingsstruktur».

Genomgången av Gudrun Fagerströms och Lars-Göran Malmgrens avhandlingar har visat, att deras textanalyser till väsentliga delar bygger på och utnyttjar personliga och subjektiva läsningar av större eller mindre partier av texterna. Gudrun Fagerström är medveten om och deklarerar öppet denna subjektiva läsning, medan Lars-Göran Malmgren ofta tycks vilja förneka den och väljer opersonliga eller vaga formuleringar för att undvika att skriva subjektivt. Det avlägsnar givetvis inte det subjektiva i läsningen utan gör bara analyserna mera svårgripbara. I Malmgrens fall kompliceras framställningen ytterligare av att han inte ordentligt klargör när analysen gäller Göran Palms dokumenterbara syften och målsättningar och när den gäller Malmgrens läsning av den föreliggande texten.

I det föregående har jag inriktat mig på just textanalyserna i de båda avhandlingarna: inte på en granskning av förtjänster och brister i dem utan på några principiella metodfrågor, som rör dels textanalyser på det hela taget, dels utnyttjandet av dem i en läsarundersökning. Jag vill gärna understryka detta för att mina syften inte skall missförstås. Båda avhandlingarna har klara förtjänster som jag har gått förbi här. Malmgrens läsarundersökning är t. ex. så väl planerad och genomförd och redovisningen av den så väl dokumenterad att den i flera avseenden kan tjäna som förebild för andra undersökningar.

I Sverige saknar vi i stort sett en diskussion om textanalysens grundläggande teori- och metodproblem. Det är anmärkningsvärt, dels för att den internationella diskussionen efter hand har blivit omfattande och svåröverskådlig, dels för att vi under snart tre decennier har sett en rad avhandlingar, »nya» och »gamla», som helt eller delvis har varit koncentrerade kring s. k. »intern» textanalys. En stor del av de avhandlingar som nu är under arbete tycks också vara inriktade på sådan analys. Samtidigt är det lätt att i seminarier och andra diskussioner, liksom naturligtvis i de publicerade avhandlingarna, konstatera en stor och utbredd rådvillhet hos dem som arbetar med »interna» analyser. För ämnets och inte minst för doktorandernas skull behövs en öppen och genomlysande diskussion av hela problemkomplexet.

Speciellt behövs en sådan diskussion, om textanalyserna kopplas till läsarundersökningar, så som Gudrun Fagerström och Lars-Göran Malmgren har gjort. Det är viktigt att vi får nya undersökningar som omfattar flera led i kommunikationskedjan från författare till läsare, men lika viktigt är att dessa undersökningar inte snedvrids av teoretiskt och metodiskt ogenomtänkta eller rent av ohållbara förutsättningar. Oavsett vilka slutsatser man kan komma fram till beträffande avhandlingar som enbart inriktar sig på »intern» textanalys, vågar jag tills vidare hävda att det bara är under mycket speciella förutsättningar som »intern-

analyser» kan motiveras såsom led i undersökningar av denna kommunikationskedja. Gudrun Fagerströms och Lars-Göran Malmgrens avhandlingar visar tydligt, att de på ett okontrollerat och ofta också otillåtet sätt för in forskarens personliga läsarter och värderingar i undersökningar som gäller andra människors läsning.

Gunnar Hansson

En av de båda avhandlingar som Gunnar Hansson behandlar i detta bidrag till diskussionen om textanalysens grundläggande teori- och metodproblem, har förut anmälts i Samlaren. Tomas Forser recenserade Lars-Göran Malmgrens avhandling i Samlaren 1977.

Kjell-Arne Brändström: *»Fattigt är Finland [...]». Den unge Runeberg som epiker och folklivsskildrare.* Ak avh. Uppsala, tr. i Umeå 1977.

Kjell-Arne Brändström har framlagt en sammanfattningsavhandling under titeln *»Fattigt är Finland [...]». Den unge Runeberg som epiker och folklivsskildrare* (med en resumé på tyska). Den omfattar kommentardelar till den vetenskapliga utgåvan av eperna *Wargen* – författad av en tonåring – och *Elgskyttarne*. I kommentaren får vi också för första gången läsa i tryck och *in extenso* det mellanliggande försöket, den fragmentariskt bevarade dikten *Elgjagten*. Vidare ingår i avhandlingen en omfångsrik uppsats med titeln *Den inhemska bakgrunden till Runebergs folklivsskildring*. Här beskrivs den verklighet och de idéer, som låg bakom den unge Runebergs folklivsskildrande författarskap. Såsom representativa för denna del av han diktning har utvalts *Elgskyttarne*, uppsatsen *Några ord om nejderna, folklynnet och lefnadssättet i Saarijärvi* samt idyllepigrammet om bonden Pavo.

För att börja med kommentaren så är det mycket i den som är gott och berömvärt. Brändströms grundprincip tycks ha varit att kommentera så knapphändigt som möjligt. Det är i stort sett en klok princip. Vi får inte – som så ofta i Vitterhetssamfundets äldre kommentarer till våra klassiker – dessa vidlyftiga utläggningar inom särskilt det språkhistoriska och personhistoriska, och det är bara att vara glad över. Det enda som har förlett Brändström till lärda utsvävningar är det etnografiska materialet i *Elgskyttarne*. Alldeles bortsett från att läsaren har fullt utbyte av dikten utan närmare insikter i pärtans kulturhistoria är dessa notiser desto mer överflödiga som de många gånger bara på ett nytt sätt – och inte alltid bättre sätt – upprepar vad Castrén säger i sina kommentarer till Runebergs lyriska dikter. Brändström hade ofta kunnat nöja sig med en enkel ordöversättning plus hänvisning till del X eller XI i runebergupplagan. Onödiga upprepningar av skilda slag noteras t. ex. i kommentaren till *Wargen* för orden parker (för skogar), öm (för ömhet), korkskru (utan v), i kommentaren till *Elgskyttarne* för kalja, mujkor, muren (för spisen), pärtor, loka, ledet (för öppning i gärdsgård), betryggad och mycket annat.

Men överloppsgärningen är ett mindre ont än underlåtenhetssynden. En sådan tycker jag begås, när Brändström till överdrift har knappat in på redogörelser för tidigare forskning och på hänvisningar till denna. Castrén ger en bibliografi till varje större lyrisk dikt och dessutom ofta en klokt resonerande framställning av meningsbrytningarna. Det är främst detta som gör hans kommentar till ett så utomordentligt forskningsinstrument. Wretö har i stort sett följt hans föredöme i sina kommentarer till *Midsommarfesten* och *Hanna*.

Hos Brändström får vi alltså veta föga om vad andra forskare har sagt. Vi får besked om vad han själv har kommit fram till, och ofta är man böjd att acceptera hans bestämningar. Men denna upplysta despoti strider ändå mot de krav på allsidighet och objektivitet, som kommentararbetet ställer. Brändström drabbas själv mer än en gång av den bristfälliga kringsynen. Om jakthändelserna i *Wargen* och *Elgjagten* sägs, att de utgör »ett intressant jämförelsematerial, egendomligt nog varken uppmärksammat eller utnyttjat inom forskningen» (s. 19). Men Estlander har i sin runebergbiografi från 1902 ägnat jämförelsen nära fem sidor (s. 138–142). Redan Strömborg har berört saken. I avsnittet om hexametern i *Wargen* hade det varit värt att åtminstone hänvisa till I. Heikels två sidor i frågan i hans runebergmonografi 1926 (s. 43 f.). Författaren var professor i grekiska och onekligen en auktoritet. Fler exempel kunde lätt andras.

En oklarhet i det textkritiska måste påpekas. I kommentaren till *Wargen* sägs att mellan trycket och handskriften finns en rad »skiljaktigheter» (s. 1). I kommentaren till *Elgskyttarne* står, att utgivaren av texten »i några fall [...] avvikit från texten i första upplagan» (s. 89). Vad som buntas samman och räknas upp under de oklara begreppen skiljaktigheter och avvikelser är feltryck – Runebergs och utgivarens –, rättelser, obefogade emendationer samt i *Wargen* editors felläsningar av handskriften. Kategorierna kan inte skiljas åt i Brändströms uppställning. Av de tio 'avvikelser', som han noterar för *Elgskyttarnes* del, är nio rena felaktigheter, i några fall av meningsstörande slag (II: 172 rynkade i st. f. rynkande; VII: 114 ögon i st. f. öron m. m.). Åtskilligt annat hade bort påpekas, inte minst i det slarvigt lästa manuskriptet till *Wargen* (v 7 stutarnas i st. f. stutarnes; v 46 Rifne i st. f. Refne; v 76 Seende i st. f. Leende; v 203 flinten i st. f. flintan; v 204 tum i st. f. tumm m. m.).

Brändström läser själv fel på ett par ställen, när